

Jacek Knopek

Historia Bydgoszczy

tom 3, część pierwsza: 1945-1956, oprac. zbiorowe, Bydgoszcz 2015,
ss. 687, Wyd. Bydgoskie Towarzystwo Naukowe

Przygotowanie, opracowanie i wydanie monografii obrazujących życie poszczególnych miejscowości ma szczególne znaczenie. Wydawnictwa takie dają bowiem nie tylko możliwość upowszechnienia prowadzonych przez środowisko naukowe badań, ale także zapewniają ich społeczny odbiór. Aspekty te decydują, że badania naukowe prowadzone przez pracowników wywodzących się ze środowisk akademickich nie są przeznaczone dla wąskiego grona, trafiają bowiem do szerszego kręgu odbiorców. Istotną kwestią w tego typu opracowaniach staje się także język wypowiedzi, który winien się różnić od standardowych rozpraw naukowych, gdyż książka taka trafia do różnorodnego czytelnika, a ten najczęściej chce prostego i przejrzystego wykładu. Zatem przygotowanie dziejów miasta i regionu to – ujmując parafrazę tę poetycko – jakby wzbić się w powietrze i z lotu ptaka spojrzeć na najważniejsze i obiektywne zarazem wydarzenia z jego przeszłości.

Bydgoszcz, która stanowi wraz z przyległościami ośrodek niemal 400-tysięczny, w pełni zasługuje na monograficzne opracowanie, które realizowane jest – ze zmiennym niestety szczęściem – już od początku lat 90. XX w.¹ W ostatnim czasie zaczęto przygotowywać trzeci tom tego wydawnictwa, który poświęcony jest okresowi PRL-u, rozpoczynającemu się w 1945 r. wkroczeniem Armii Czerwonej do tego ośrodka miejskiego i jednocześnie kształtowaniem władzy ludowej na tym terenie. W pierwszej części tego tomu autorzy podjęli się odtworzenia dziejów miasta w latach 1945-1956. Ta część stała się także przedmiotem analizy ze strony recenzenta. Należy także podkreślić, że opisywane wydawnictwo straciło w niedawnym czasie głównego propagatora i redaktora tej monografii w osobie Mariana Biskupa. Jak wynika ze stopki redakcyjnej, Bydgoskie Towarzystwo

¹ *Historia Bydgoszczy*, t. 1: do roku 1920, pod red. Mariana Biskupa, Warszawa-Poznań 1991; *Historia Bydgoszczy*, t. 2, cz. 1: 1920-1939, pod red. Mariana Biskupa, Bydgoszcz 1999; *Historia Bydgoszczy*, t. 2, cz. 2: 1939-1945, pod red. Mariana Biskupa, Bydgoszcz 2004.

Naukowe nie zdecydowało się na powołanie następcy tego znamienitego historyka toruńskiego, stąd recenzowana część monografii występuje jako opracowanie zbiorowe bez redaktora naukowego.

Na recenzowane dzieło składa się – poza wykazem skrótów i merytorycznym wstępem – 18 tekstów przygotowanych przez grupę 15 autorów, niektórzy bowiem spośród tych ostatnich oddali do druku więcej niż jeden materiał. Kolejne artykuły zamieszczone w tym opracowaniu zaliczyć można byłoby do trzech wiodących nurtów poznawczych: I. Aspekty polityczno-samorządowe², II. Kwestie gospodarczo-ekonomiczne³, III. Sprawy społeczno-kulturalne⁴. Gdybym jako recenzent uczestniczył w opiniowaniu niniejszej części monografii do druku, z pewnością zaproponowałbym Bydgoskiemu Towarzystwu Naukowemu taki właśnie układ wewnętrzny dla całego tomu trzeciego. Jeżeli bowiem w pierwszej części tego opracowania jest już 18 materiałów autorskich, to okazać się może, że w kolejnych wystąpić ich może już kilkadziesiąt, co utrudni z pewnością jego lekturę. Przy zaproponowanym podziale można by było bardziej skupić się na aspektach problemowych, unikając zarzutu niektórych powtórzeń, które w wersji chronologicznej opracowania muszą się pojawić.

Z uwag natury metodologicznej, odnoszącej się do całości opracowania, miałbym następujące zastrzeżenia:

- jeżeli w tytule monografii występuje określenie geograficzne (Bydgoszcz), a w podtytule chronologiczne (1945-1956), to bezzasadne – moim zdaniem –

² Do tego działu zaliczyć można następujące teksty: Krzysztof Budka – *Życie polityczne w Bydgoszczy w latach 1945-1948* (s. 15-32); Włodzimierz Jastrzębski – *Życie polityczne w Bydgoszczy w latach 1949-1956* (s. 33-58); Mirosław Golon – *Armia Czerwona (Radziecka) w Bydgoszczy w latach 1945-1947* (s. 59-138); Marek Romaniuk – *Sprawa volkslisty w Bydgoszczy* (s. 139-198); Ryszard Sudziński – *Ustrój miasta* (s. 269-297); Sławomir Sadowski – *Garnizon Wojska Polskiego w Bydgoszczy w latach 1945-1956* (s. 617-670); Alicja Paczoska-Hauke – *Rok 1956 w Bydgoszczy. Relacje mieszkańców miasta wobec Poznańskie-go Czerwca i przełomu październikowego* (s. 671-687).

³ W skład tego działu wchodziłyby następujące materiały: Sławomir Kamosiński – *Życie gospodarcze miasta 1945-1955* (s. 199-250); Ryszard Sudziński – *Uwarunkowania i czynniki rozwoju Bydgoszczy po zakończeniu wojny i okupacji niemieckiej* (s. 251-268).

⁴ Za ten dział odpowiadałyby artykuły: Iwona Jastrzębska-Puzowska – *Życie artystyczne w latach 1945-1956* (s. 297-312); Wiesław Trzeciakowski – *Życie literackie w Bydgoszczy w latach 1945-1956* (s. 313-352); Honorata Fiborek – *Życie teatralne w Bydgoszczy w latach 1945-1956. Początek działalności teatru w mieście. Dyrekcja Aleksandra Rodziewicza* (s. 353-381); Aleksandra Klaput-Wiśniewska – *Kultura muzyczna Bydgoszczy w latach 1945-1956* (s. 381-404); Marek Chamot – *Upowszechnianie kultury, biblioteka i muzeum po 1945 r.* (s. 405-433); Janusz Kutta – *Szkolnictwo i oświata w Bydgoszczy w latach 1945-1956* (s. 433-492); Włodzimierz Jastrzębski – *Kultura fizyczna w Bydgoszczy (1945-1956)* (s. 493-525); Kazimierz Śmigiel – *Kościół bydgoski w latach 1945-1956* (s. 525-590); Janusz Kutta – *Mieszkańcy Bydgoszczy w latach 1945-1956* (s. 591-616).

jest powtarzanie niemal w każdej części składowej tych samych fraz; wystarczyłyby jedynie proste i komunikatywne sformułowania, jak życie polityczne, problemy gospodarcze, upowszechnianie kultury, oświata szkolna i pozaszkolna itp.; kwestie te rozwiązał, czyniąc w ten sposób, Ryszard Sudziński;

- w niektórych tekstach następuje zbyt dużo odwołań do okresu sprzed 1939 r., a nawet 1920 r.; jeżeli jest to kolejny tom monografii, to przez analogię uznać należy, że kwestie te były już omawiane we wcześniejszych studiach; wystarczyło pod tym względem powołać się jedynie na przypis i odwołanie do konkretnego tomu i strony tego opracowania;
- życie polityczne mogło zostać ujęte w jednym artykule, wówczas byłoby dwóch autorów przypisanych do jednego materiału;
- trudno dociec, dlaczego jeden tekst – życie gospodarcze – kończy się na 1955 r.; co prawda cezura końcowa jest przekonująca w odniesieniu do całości kraju (realizacja planu 6-letniego), ale spokojnie można było ją przekroczyć o kolejnych kilka miesięcy, uwzględniając także przynajmniej część 1956 r.;
- tekst Alicji Paczoskiej-Hauke został w monografii umieszczony nieco na siłę; równie dobrze niektóre jego elementy, odnoszące się wyłącznie do wątków bydgoskich, mogły zostać dopisane do tekstu traktującego o życiu politycznym;
- jeżeli w tej części monografii dość wyraźnie i wydatnie w ujęciu objętościowym scharakteryzowano Armię Czerwoną i Wojsko Polskie, to moim zdaniem oddzielny rozdział należało poświęcić żołnierzom wyklętym oraz inicjatywom antykomunistycznym podejmowanym na terenie Bydgoszczy po 1945 r.; co prawda w tekstach traktujących o życiu politycznym kwestię tę poruszano, ale w dość zawężonym zakresie;
- podobnie kwestie te mogłyby się odnosić do analizy niektórych instytucji społecznych, publicznych i spółdzielczych, jak banki, mieszkalnictwo, służby komunalne, służba zdrowia, poczta, energetyka, zarządy drogowe i inne.

Po lekturze poszczególnych artykułów nasuwa się kilka dalszych propozycji, które dotyczyłyby następujących rozdziałów:

- w materiale Iwony Jastrzębskiej-Puzowskiej „życie artystyczne” w tytule zostało dookreślone nieco na wyrost, gdyż autorka odniosła się jedynie do wybranych dziedzin z tego zakresu; nadto „rozwój przestrzenny” jako jego część składowa winna występować gdzie indziej, w innym materiale, gdyż nie do końca łączy się z tematem przewodnim przytoczonym w tytule;
- tytuł artykułu Honoraty Fiborek jest co najmniej za długi, wystarczyłby krótszy, jak „Rola teatru” bądź „Teatr w dziejach miasta”, gdyż wówczas bardziej pasowałby do innych artykułów przedmiotowych;

- w tekście Kazimierza Śmigła występuje przede wszystkim Kościół katolicki, co oczywiście oddaje wymiar religijności mieszkańców Bydgoszczy z pierwszych powojennych lat, jednakże należałoby więcej miejsca poświęcić innym kościołom i związkom wyznaniowym, aby obraz życia religijnego był pełniejszy; ponadto przedstawiona przez autora historiografia na pierwszych stronach materiału jest oczywiście cenna, ale tylko z naukowego punktu widzenia, natomiast w odbiorze społecznym niewiele wnosi; ponadto odbiega ona w ten sposób od popularnonaukowego wywodu, przyjętego w pozostałych częściach składowych analizowanej części bydgoskiej monografii.

Wśród pozytywów odnoszących się do niniejszego opracowania należałoby wykazać bogate grono autorów zaangażowanych w przygotowanie tego dzieła. Osoby te wywodzą się nie tylko z gremiów naukowych i akademickich, ale są obecne w życiu społeczno-kulturalnym miasta. Z jednej strony jest to połączenie paradygmatu naukowego z pracą społeczną wykonywaną na rzecz miasta, z drugiej natomiast osoby włączone od dziesięcioleci w nurt działań społeczno-kulturalnych mogły przelać na papier swoje zaangażowanie w przedsięwzięcia miejskie.

Na duży plus zasługuje w monografii baza źródłowa, której kwerendę przeprowadzono z należyтым pietyzmem. Z jednej strony wykorzystano archiwalia państwowe i publiczne w skali regionalnej i ogólnopolskiej, z drugiej wskazano na instytucje miejskie kształtujące życie społeczne. Pierwsza sfera odnosi się do takich jednostek, jak Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Archiwum Państwowe w Bydgoszczy, oddział bydgoski Instytutu Pamięci Narodowej oraz kilku instytucji samorządowych. Do drugiej sfery należały materiały wytworzone przez jednostki kulturalne, religijne i oświatowe, mające swoją siedzibę w grodzie nad Brdą.

Na uwagę zasługuje też język wypowiedzi, który ma ujednolicony charakter i jest przyjemny w ogólnym odbiorze. Całość wzbogacona została tabelami, wykresami oraz fotografiami przedstawiającymi życie bydgoszczan w pierwszych latach po zakończeniu II wojny światowej. Elementy te dodatkowo zachęcają do lektury niniejszej części tomu trzeciego bydgoskiej monografii.

Mimo kilku braków dostrzeżonych w recenzowanej pracy wyrażam opinię pozytywną na temat kolejnej edycji dziejów miasta położonego nad Brdą, zachęcając jednocześnie Bydgoskie Towarzystwo Naukowe do kontynuacji tego przedsięwzięcia, aby możliwie szybko mogły ukazać się kolejne części tego tomu obrazującego życie jego mieszkańców w okresie pełnienia funkcji sekretarza generalnego PZPR przez Władysława Gomułkę, Edwarda Gierka, Stanisława Kanię i Wojciecha Jaruzelskiego. Na takie ujęcie monograficzne Bydgoszcz

niewątpliwie zasługiwała i zasługuje. Czasy powojenne przyniosły temu ośrodkowi miejskiemu niewątpliwy rozwój administracyjno-terytorialny oraz gospodarczo-ekonomiczny, którym towarzyszyły przeobrażenia w życiu społecznym, kulturalnym i religijnym. Bogactwo form i treści przedmiotowych i podmiotowych spowodowały, iż w przypadku Bydgoszczy godnych odnotowania są setki i tysiące lokalnych i regionalnych osobowości, którym warto jest, a wręcz trzeba, poświęcić nieco miejsca na kartach takich przedsięwzięć, jak uznana monografia miasta.